

Crna Gora
VLADA CRNE GORE
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

IZVJEŠTAJ

**O OSTVARIVANJU PLANA AKTIVNOSTI ZA
POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U
CRNOJ GORI 2008-2012
za period avgust 2008. do decembra 2009.**

jul, 2010. godine

IZVJEŠTAJ

O OSTVARIVANJU PLANA AKTIVNOSTI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U CRNOJ GORI 2008-2012 za period avgust 2008. do decembra 2009.

I Uvod

Vlada Crne Gore, na sjednici od 31. jula 2008.godine, je usvojila Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (2008-2012). Plan aktivnosti (PAPRR) predstavlja razvojni dokument za implementaciju politike rodne ravnopravnosti. Zasnovan je na međunarodnim i domaćim pravnim izvorima koji tretiraju problematiku rodne ravnopravnosti. PAPRR se donosi za period od četiri godine i to za oblasti definisane Pekinškom deklaracijom i Planom za akciju. Od 12 kritičnih oblasti u kojima je najizraženija rodna neravnopravnost u Pekinškoj deklaraciji, Crna Gora se opredijelila za osam oblasti u kojima namjerava u narednom vremenskom periodu da djeluje u cilju postizanja rodne ravnopravnosti. Ove oblasti su odabrane kao najznačajnije u javnoj raspravi koja je prethodila formulaciji PAPRR -a. PAPRR je izdvojio oblasti: evropske integracije, obrazovanje, zdravlje, nasilje nad ženama, ekonomija i održivi razvoj, politika i odlučivanje, mediji i kultura i institucionalni mehanizmi za kreiranje i sprovođenje politika rodne ravnopravnosti. U svakom području je određen strateški cilj, ciljevi, kao i mjere koje treba preduzeti. Određeni su i nosioci odgovornosti, partneri i vremenski period realizacije.

Da se u svakoj oblasti djelovanja i za sve definisane ciljeve, prema kojima su definisane mjere, pojedine mjere ne bi ponavljale definisane su četiri mjere koje treba realizovati u ostvarenju svih ciljeva. To su:

- Usklađivanje zakonodavstva u svakoj oblasti sa domaćim i međunarodnim pravnim standardima za ravnopravnost polova;
- Unaprjeđenje baza podataka, istraživanja i socio-ekonomske analize stanja ravnopravnosti polova u svakoj oblasti;
- Edukacija i podizanje svijesti javnosti o potrebi uvođenja ravnopravnosti polova u sve oblasti života i rada;
- Izgradnja kapaciteta i podsticanje aktivne saradnje i participatornog pristupa svih institucionalnih aktera u Crnoj Gori.

Kancelarija za rodnu ravnopravnost koja je u vrijeme usvajanja ovog dokumenta funkcionisala u okviru Generalnog sekretarijata Vlade, od 16. aprila 2009. godine je Odjeljenje za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava.

Ovaj Izvještaj sadrži ocjenu stanja rodne ravnopravnosti u navedenim oblastima, rezultate sprovedenih mjera, aktivnosti nevladinih organizacija i preporuke kako unaprijediti uvođenje trenda rodne ravnopravnosti u cilju postizanja ravnopravnosti žena i muškaraca. Izvještaj je zasnovan na izvještajima o preduzetim mjerama koje su dostavila sledeća ministarstva i organi uprave: Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Institut za javno zdravlje, Ministarstvo odbrane, Uprava policije, Ministarstvo inostranih poslova, Zavod za zapošljavanje, Kancelarija za održivi razvoj, Ministarstvo za evropske integracije, Zavod za statistiku, Ministarstvo pravde, Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo za informaciono društvo, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo za evropske integracije, kao i aktivnostima koje je realizovalo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Aktivnosti su realizovane iz budžetskih sredstava nosioca aktivnosti, kao i iz donacija.

II Ocjena stanja i realizovane aktivnosti

1. Evropske integracije

Ministarstvo za evropske integracije kroz obavljanje poslova koji se odnose na upravljanje procesom pridruživanja i pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, realizaciju mjera uspostavljenih Planom aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u oblasti evropskih integracija, ostvaruje kontinuirano. Realizujući obaveze koje proističu iz usvajanja standarda EU i njenih članica, u dijelu međunarodnih standarda koji se tiču ljudskih prava o rodnoj ravnopravnosti kao i zakonskih obaveza koje obezbjeđuju ravnopravnost između muškaraca i žena u Evropskoj uniji, definisanih kroz *acquis communautaire* i druge fundamentalne dokumente EU, ostvaruje se cilj integracije rodne ravnopravnosti u oblasti evropskih integracija. Do osnivanja Ministarstva 9. jula 2009. godine, aktivnosti na realizaciji mjera je sprovodio Sekretarijat za evropske integracije.

Realizacija zajednički indetifikovanih prioriteta koji se tiču statusa rodne ravnopravnosti u oblasti evropskih integracija, ogleda se u realizaciji sledećih aktivnosti. U dijelu pružanja kompletne tehničke pomoći kroz finansijske instrumente IPA za izradu opisa projekata - Ministarstvo za evropske integracije je kontinuirano pružalo kompletnu tehničku podršku u pisanju projekata, između ostalih i Projekta o rodnoj ravnopravnosti – IPA 2010. U okviru IPA programa prekogranične bilateralne saradnje u kojima učestvuje Crna Gora, Crna Gora - Albanija, Crna Gora – BIH, Crna Gora – Hrvatska i Crna Gora – Srbija, jedan od uslova koji moraju biti ispunjeni je podsticanje rodne ravnopravnosti, kako bi se projekti prekogranične saradnje mogli finansirati od strane EU.

Kancelarija za rodnu ravnopravnost organizovala je u novembru 2008. godine seminar na temu „EU i rodna ravnopravnost“ u saradnji sa Centrom za ženske studije iz Zagreba. Učesnici prvog dana seminara su bili/e koordinatori/ke za rodnu ravnopravnost iz državne uprave, dok su drugog dana bili/e predstavnici/e nevladinih organizacija. Tema seminara je bila upoznavanje sa zakonodavstvom EU iz oblasti rodne ravnopravnosti, kao i nužnošću harmonizacije domaćeg zakonodavstva sa onim Evropske unije.

Kako je vremenski period ostvarenja predviđenih mjera realizacije definisan

kontinuiranim aktivnostima, tako će se i mjere implementacije primjenjivanja mjera rodne ravnopravnosti upotpunjavati srazmjerno fazama evaluacije i dostupnih podataka u okviru programa i instrumenata kroz koje se usvajaju standardi EU.

2. Obrazovanje

Ustav Crne Gore i zakoni iz oblasti obrazovanja i vaspitanja obezbjeđuju jednak pristup obrazovanju za muškarce i žene u Crnoj Gori. Ustavom Crne Gore jemči se pravo na školovanje pod jednakim uslovima, a osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno. Takođe, jemči se autonomija univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova.

Podaci o broju učenika u osnovnim i srednjim školama ne ukazuju na značajna odstupanja u zastupljenosti dječaka i djevojčica na ovim nivoima obrazovanja. Naime, za školsku 2008/2009 godinu podaci o učešću djevojčica i dječaka su sledeći: od ukupno 74.220 učenika/ca u osnovnim školama, 38.149 su dječaci tj. 51,39% i 36.071 su djevojčice tj. 48,6%.¹ Podaci za srednje škole su sljedeći. Za školsku 2008/2009 godinu, od ukupno 31.333 učenika/ca 15.761 je muškog pola tj. 50,3%, dok je 15.572 ženskog pola tj. 49,6%.²

Podaci Zavoda za statistiku Crne Gore sa popisa iz 2003. godine pokazuju da u Crnoj Gori ima 12617 nepismenih lica. Od ukupnog broja nepismenih u Crnoj Gori većinu čine žene 10.611 dok je nepismenih muškaraca 2.006. Podaci pokazuju da ima mnogo više nepismenih lica na selu 8.245 nego u gradu 4.372 lica. I u gradu ima mnogo više nepismenih žena nego muškaraca (3.572 nepismene žene) kao i na selu (7.039 nepismenih žena).

Žene u većem broju završavaju fakultete³, kao i magistarske nauke⁴, dok podaci o doktorima nauka variraju iz godine u godinu.⁵ Uočljivo je da u predškolskim ustanovama dominantan broj žena radi na vaspitno-obrazovnim poslovima, kao i na rukovodećim poslovima. To se može objasniti činjenicom o postojanju predrasude da je ova profesija "ženska". Što se tiče osnovne i srednje škole, tu je, takođe, dominantan broj žena na obrazovno vaspitnim poslovima, ali je drugačija situacija kada je u pitanju rukovodeći kadar i primjećuje se znatno više direktora nego direktorica.⁶

U Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva Crne Gore realizuje se nova generacija udžbenika i u udžbenicima koji se rade za devetogodišnju osnovnu školu se vodi računa o rodno senzitivnom jeziku. U cilju suzbijanja rodni stereotipa u nastavnim programima

---

¹ Podaci Ministarstva prosvjete i nauke

² Ibid.

³ Od ukupnog broja diplomiranih studenata u 2008. godini studentkinja je bilo 63.7%, podatak Zavoda za statistiku

⁴ Od ukupnog broja magistara nauka u 2007. godini magistrica nauka je bilo 55.9%, dok je taj procenat u 2008. godini iznosio 49.2%, podatak Zavoda za statistiku

⁵ 100.00% žena je doktoriralo 2007. godine, dok je taj procenat u 2008. godini iznosio 21.4%, podatak Zavoda za statistiku

⁶ U školskoj 2008/2009 godini od ukupnog broja direktora osnovnih škola žene čine 16.0%, dok u srednjim školama čine 10.2%

Zavod za školstvo je angažovao stručnu komisiju koja je reagovala u ovoj oblasti. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva je vodio računa o rodno senzitivnom jeziku u novim udžbenicima. Problem rodno senzitivnog jezika aktuelizovan je u udžbenicima jezika za Gimnaziju, kroz pitanja, naloge i zadatke – teme za istraživačke i projektne radove sa navedenom tematikom.

Građansko vaspitanje uvedeno je kao novi, obavezni predmet za VI i VII razred osnovne škole. U okviru ovog predmeta izučavaju se pitanja rodne ravnopravnosti, kao i nasilja u porodici. U Gimnaziji se takođe kao obavezni predmet izučava građansko obrazovanje i to od I do IV razreda. Teme koje se tiču rodne ravnopravnosti su sledeće: Politički sistemi moje države (u okviru nje izborna tema Položaj i rodna ravnopravnost u Crnoj Gori u radnoj i lokalnoj sredini); Tradicija i kultura (Operativni ciljevi-rodna ravnopravnost); Zdravi stilovi života (Operativni ciljevi- učenik/ca treba da upoznaju i razumiju osnovne razlike vezane za odnose polova u adolescenciji, društveni uticaj na seksualno ponašanje, transformaciju muškosti); Ljudska prava-univerzalija-standardi i zaštita (Izborna tema Feminizam); Zanimanje, profesija i rod (Rodna ravnopravnost-diskriminacija u oblasti roda); Položaj žene i rodna ravnopravnost u Crnoj Gori/radnoj/lokalnoj sredini-istraživanje; Rodna ravnopravnost-diskriminacija u oblasti rada (izborna tema).

Kada je u pitanju edukacija nastavnog kadra o rodnoj ravnopravnosti organizovani su radionica i okrugli sto u saradnji Centra za stručno obrazovanje i Kancelarije za rodnu ravnopravnost, u okviru manifestacije Festival obrazovanja odraslih i to: radionica na temu «Rodna ravnopravnost» koja je održana 10. oktobra 2008. godine u Pljevljima za nastavnike/ce srednjih škola, dok je 10. novembra 2009. godine u Podgorici organizovan okrugli sto na temu «Stvaranje uslova za obrazovanje i integraciju samohranih majki u život i rad». Takođe, izvršena je analiza 15 standarda zanimanja i 15 programa obrazovanja za osposobljavanje za zanimanja sa aspekta rodne ravnopravnosti. Utvrđena je njihova usklađenost sa rodnim pristupom. Izvršena je analiza udžbenika za III razred srednjih stručnih škola za područje rada, trgovine, turizma i ugostiteljstvo. Utvrđeno je da je integrisan rodni pristup u ovom udžbeniku i da je napisan rodno senzitivnim jezikom. Analizirana su dva udžbenika iz oblasti drvoprerade, udžbenik za I razred srednjih stručnih škola, područje rada šumarstvo i drvoprerada i tehnologija drvoprerade za II i III razred srednjih stručnih škola. Utvrđeno je da je u ovim udžbenicima u velikoj mjeri integrisan rodni pristup, ali su date preporuke za njihovo unaprjeđenje.

Kancelarija za rodnu ravnopravnost je aktivno učestvovala na uvođenju rodne perspektive u projekat „Izrada kurikuluma u skladu sa potrebama tržišta rada“ koji je WUS Austrija realizovala u martu 2009. godine u saradnji sa Fakultetom za pomorstvo, Fakultetom za turizam i hotelijerstvo, Fakultetom primijenjene fizioterapije i Prirodno-matematičkim fakultetom.

U odnosu na uvođenje rodnih studija na univerzitetima u Crnoj Gori ističemo da je u martu 2009. godine organizovana I generacija škole Rodne studije na Univerzitetu «Mediteran», uz podršku Kancelarije za rodnu ravnopravnost i UNDP Kancelarije u Podgorici. Školu je pohađalo oko 40 polaznika/ca i to studenata/kinja Univerziteta

«Mediteran», predstavnika/ca državne uprave i lokalne samouprave, kao i nevladinih organizacija. Škola se sastojala od 6 modula i predavači/ice su bili/e ugledni profesori/ice iz regiona i iz zemlje. Namjera je da ova aktivnost postane kontinuirana.

Ministarstvo prosvjete i nauke u sklopu reforme obrazovnog sistema, značajnu pažnju posvjećuje integraciji Roma u formalni obrazovni sistem, sa ciljem da se za ovu populaciju obezbijedi kvalitetno osnovno obrazovanje i time pomogne njihova ukupna integracija u crnogorsko društvo.

Svakako najznačajniji projekat u oblasti obrazovanja RAE populacije koji se realizuje u Crnoj Gori je „Romska obrazovna inicijativa“, uz podršku REF-a (Romskog obrazovnog fonda), koji partnerski realizuju Ministarstvo prosvjete i nauke i Pedagoški centar Crne Gore. Pored raznih trening seminara za nastavno osoblje, dodatne/dopunske nastave za RAE djecu, rada sa porodicama, baze podataka za djecu koja su u sistemu obrazovanja, po projektu su uvedeni i romski asistenti, koji su imali ulogu spone između porodice i škole, kao i prevazilaženje jezičkih barijera kod djece koja ne govore službenim jezikom. Projekat je u trogodišnjem periodu realizacije pokazao značajne rezultate poboljšanja na polju obrazovanja RAE populacije.

Prema podacima statističkog istraživanja u projektu “Izrada baze podataka RAE populacije u Crnoj Gori” u Crnoj Gori je ukupno predškolskim obrazovanjem obuhvaćeno 14% RAE djece. Tokom školske 2008/2009 ustanove za predškolsko vaspitanje i obrazovanje je bilo uključeno ukupno 114 djece RAE populacije. U Crnoj Gori postoji generalni problem o niskoj obuhvatnosti sve djece predškolskim obrazovanjem (svega je obuhvaćeno oko 22% djece). Razlog niskoj obuhvatnosti djece predškolskim obrazovanjem u Crnoj Gori jeste nedostatak prostora i veća ulaganja u ovaj vid obrazovanja.

Posljednjih godina, zahvaljujući sprovedenim mjerama Ministarstva, kao i pomoći međunarodnih donatora, došlo je do značajnog povećanja broja romskih učenika/ca u osnovnom obrazovanju Crne Gore. U posljednje 3 godine broj romske djece u osnovnom obrazovanju, godišnje se povećavao po stopi od oko 20%. U školskoj 2007/2008 godini osnovne škole u Crnoj Gori su pohađala 1.263 učenika/ce RAE populacije, a u školskoj 2008/2009 godini osnovne škole u Crnoj Gori pohađa 1.461 učenik/ca RAE populacije. Komparacija podataka o broju učenika pokazuje povećanje od 15,40 %, što je u kvantitativnom smislu veliki pomak.

U školskoj 2009/2010. godini srednje škole u Crnoj Gori pohađa 35 učenika/ca RAE populacije, od čega je 8 učenica. Svim srednjoškolcima obezbijedena je stipendija u mjesečnom iznosu od 70,00 eura. Na početku školske godine, za nabavku udžbenika, doniran je iznos od po 100,00 eura. Njihov rad i uspjeh se prati, a pruži im se i dodatna pomoć u savladavanju nastavnog plana i programa. Svim srednjoškolcima je obezbijedena i računarska oprema.

U školskoj 2009/2010 godini u Crnoj Gori studira 8 pripadnika/ca RAE populacije, od čega je 5 ženskog pola. Svi studenti/kinje primaju mjesečne stipendije u iznosu 150,00

eura, a obezbjeđena je i finansijska pomoć od po 150,00 eura dodijeljena na početku školske godine za nabavku udžbenika. Studenti/kinje su, kao donaciju Ministarstva za ljudska i manjinska prava, dobili računarsku opremu. Takođe, za četiri studenta je plaćana zakupnina stana, a za dva putni troškovi (4.200,00 eura).

Kancelarija za rodnu ravnopravnost podržala je organizovanje Prve nacionalne konferencije »Žene Romkinje u Crnoj Gori 2005-2015«, koju je organizovala NVO »Centar za Romske inicijative«, u septembru 2008. godine.

Donošenjem Strategije razvoja informacionog društva od 2009. do 2013. godine, politike i strategije informacionog društva koje su definisane doprinose sveukupnom povećanju svijesti kako građana tako i građanki, kao i pružanju jasnih mogućnosti koje omogućavaju ICT tehnologije. U cilju promocije ICT u Crnoj Gori realizovane su brojne aktivnosti namijenjene različitim kategorijama stanovništva: učenici/e osnovnih škola, učenici/e srednjih škola, studenti/kinje, penzioneri/ke, RAE populacija. U svim projektima realizovanim sa navedenim ciljnim grupama zastupljenost građana i građanki bila je na ravnopravnom nivou.

Prema istraživanju o upotrebi informaciono komunikacionih tehnologija u Crnoj Gori, koje je sproveo Institut za strateške studije i projekcije 2008. godine u saradnji sa Kancelarijom za rodnu ravnopravnost, 46,6% ispitanica iz uzorka koristi računar, dok 53,4% još uvijek ne koristi. Ovdje je potrebno naglasiti da je najmanji procenat ispitanica iz sjevernog regiona koje koriste računare, što ukazuje na postojanje digitalnog jaza među regionima u Crnoj Gori. Najveći broj ispitanica (60%) nema potrebu ili nije lično zainteresovano da se informaciono opismeni. Među ženama koje koriste računare 77,7% njih koristi internet. Internet najčešće koriste za e-mail komunikaciju, traženje informacija i dopisivanje i to 45,7% ispitanica čini svakodnevno. Potreba za dodatnom edukacijom svakako postoji sa čim se slaže 37% ispitanica, a prosječna starost ispitanica koje žele dodatnu edukaciju iznosi 24 godine.

3. Zdravlje

Usvajanjem Zakona o zdravstvenoj zaštiti obezbijedena je jednaka mogućnost ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu bez razlike po polnoj, nacionalnoj, religioznoj, teritorijalnoj i bilo kojoj drugoj pripadnosti (čl.4.). Odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju, besplatna je njega žena u toku trudnoće, porođaja i materinstva. Prioritetne mjere zdravstvene zaštite su saglasno odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti (čl.10.), pored unaprjeđenja zdravlja, otkrivanja i sprječavanja bolesti i povreda, obezbjeđivanja potrebnih lijekova i edukacija i obrazovanje u vezi sa zdravljem, zatim, zdravstvena zaštita djece i mladih i zaštita žena u vezi sa planiranjem porodice, trudnoćom, porođajem i materinstvom. Ženama su na raspolaganju sve javne zdravstvene ustanove svih nivoa zdravstvene zaštite, kao i svo raspoloživo osoblje u tim ustanovama. Nema posebnih ustanova i osoblja koje je namijenjeno zdravstvenim potrebama žena, osim, ginekoloških ambulanti u domovima zdravlja i bolnicama, porodilišta i Ginekološke klinike KCCG. Pobačaj je regulisan Zakonom o uslovima i postupku za prekid trudnoće (donešen 27. jula 2009. godine).

Prema podacima Instituta za javno zdravlje Crne Gore⁷, glavni uzroci morbiditeta kod žena su bolesti krvotoka (4801), a to je istovremeno i glavni uzrok mortaliteta kod žena (1787). Prema podacima Statističkog godišnjaka za 2007. godinu zabilježen je jedan slučaj smrti na porođaju. Stopa letaliteta (mrtvorodeni) 2007. godine je bila 0.3, a stopa umrle odojčadi 7.4. Od ukupno 58 umrlih odojčadi u toku 2007, 36 su dječaci, a 22 djevojčice. Najčešći uzroci smrti odojčadi u 2007. su stanja u porođajnom periodu, i to 26 dječaka i 15 djevojčica. Očekivano trajanje života živorođenih je po poslednjim dostupnim kalkulacijama za 2004. oko 73,25 (muški 69,76 i ženski 76,09) godina. U 2007. godini⁸ ukupan broj živorođenih je iznosio 7834, od čega 3698 žena i 4136 muškaraca. Prirodni priraštaj iste godine je iznosio 1855. Broj ukupno umrlih je bio iste godine 5979, od čega žena 2931, a muškaraca 3048. Stopa prirodnog priraštaja u 2007. godini je iznosila 3.01, stopa živorođenih 12.71, a stopa umrlih 9.70. Prema podacima IJZ za 2006.godinu, od ukupno 7577 zaposlenih radnika/ca u JZU CG, 5699 je zdravstvenih radnika/ca i saradnika/ca, a 1878 su nemedicinski/e radnici/ce. Prema podacima MONSTAT-a, od ukupno 15.300 zaposlenih u sektoru zdravstva i socijalnog rada, 4.400 su muškarci, a 10.900 su žene.

Kroz projekat «Edukacija mladih Romkinja» održano je 5 edukativnih seminara u Podgorici, Beranama i Nikšiću. Cilj seminara je bio upoznavanje mladih Romkinja sa faktorima koji ugrožavaju zdravlje i reproduktivno zdravlje, upoznavanje sa mogućnostima zaštite zdravlja i pravima koja se tiču zaštite zdravlja i sa reproduktivnim pravima svake žene. Podizanjem nivoa znanja i informisanosti željelo se doprinijeti unaprjeđenju i očuvanju zdravlja žena. Urađena je informativno-edukativna brošura u 500 primjeraka i distribuirana Romkinjama, kako djevojčicama školskog uzrasta tako i odraslim ženama različite starosne dobi. Brošura se odnosila na ženska ljudska prava, pravo na zdravlje i zaštitu zdravlja, pravo na reproduktivno zdravlje, pravo na život bez nasilja. Putem brošure mlade Romkinje su edukovane i o načinu zaštite zdravlja, seksualnosti, objektivnom vremenu stupanja u brak, bezbjednom seksu i bezbjednoj trudnoći.

U saradnji sa domovima zdravlja na teritoriji Crne Gore, u Institutu za javno zdravlje urađen je program rada savjetovaništa za mlade i sprovodi se edukacija odgovarajućih stručnjaka/kinja za rad u savjetovaništima. Planirano je da monitoring i evaluaciju rada savjetovaništa, takođe, sprovode stručnjaci/kinje iz Instituta. Cilj rada ovih savjetovaništa je poboljšanje dostupnosti i pristupačnosti zdravstvene zaštite mladih oba pola, dostupnost informisanju u vezi sa zdravljem i lakša relazacija liječenja u slučaju potrebe, što će doprinijeti boljoj preventivi.

U okviru programa Uvođenje izbornog predmeta «Zdravi stilovi života» u osnovne škole stručnjaci i stručnjakinje Instituta su učestvovali u izradi priručnika za nastavnike/ce i udžbenika za djecu. Njima su, između ostalog, obuhvaćene teme koje se tiču rizičnih faktora za zdravlje i data uputstva o načinu unaprjeđenja i očuvanja zdravlja mladih oba pola.

---

⁷ Statistički godišnjak Instituta za javno zdravlje, 2007. godine

⁸ Ibid.

U Institutu su realizovani istraživački projekti koji se, prioritetno, tiču znanja, stavova, ponašanja i predrasuda u vezi sa zdravljem mladih oba pola, kako bi se, na osnovu dobijenih podataka, planirali programi prevencije i zaštite zdravlja, naročito reproduktivnog zdravlja mladih. Realizovana istraživanja su «Istraživanje znanja i stavova opšte populacije u Crnoj Gori u vezi sa HIV-AIDS-om», «Znanje, stavovi i ponašanje mladih od 15 do 24 godine vezanih za HIV/AIDS», «Korišćenje alkohola kod srednjoškolaca/ki u Crnoj Gori».

Domovi zdravlja u Crnoj Gori osnažuju aktivnosti koje se tiču podizanja svijesti žena o reproduktivnim pravima, redovnim kontrolama, naročito informisanju javnosti o ranom otkrivanju raka. Na primjer, Dom zdravlja u Danilovgradu je izdao edukativnu brošuru “Rano otkrivanje raka dojke” koji je podijeljen svim ženama u toj opštini zajedno sa pozivom na kontrolu. Slijedeći ovaj primjer domovi zdravlja u drugim opštinama rade na sprovođenju ovakvih i sličnih aktivnosti.

Kada je u pitanju vođenje zdravstvene statistike razvrstane po polu ona je dostupna u publikaciji «Žene i muškarci u Crnoj Gori» koju svake druge godine Zavod za statistiku izdaje u saradnji sa Odjeljenjem za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

Udruženje paraplegičara Pljevlja je uz finansijsku podršku donatora, među kojima je i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, nabavilo prvi ginekološki sto za žene sa invaliditetom u Crnoj Gori.

Ministarstvo zdravlja Crne Gore u saradnji sa UNICEF Kancelarijom u Podgorici je u avgustu 2009. godine započelo tromjesečnu kampanju «Prve godine života – šansa za cio život». Kampanja je imala za cilj podizanje svijesti roditelja i javnosti u Crnoj Gori o značaju dojenja, o dobrobitima aktivnog učešća očeva u vaspitanju djece, kao i o pozitivnoj disciplini djece, alternativama i fizičkom kažnjavanju.

Tokom oktobra 2009. godine – mjeseca koji se u svijetu obilježava u cilju podizanja svijesti o raku dojke sproveden je niz edukativnih aktivnosti, dok je 8-9. oktobra 2009. godine organizovana Prva crnogorska konferencija posvećena raku dojke, koja je organizovana u okviru saradnje NVO Zdrava Dona Montenegrina i Projekta osnaživanja zdravlja žena u Crnoj Gori. Konferencija je okupila medicinske stručnjake/kinje, kreatore/ke zdravstvene politike i one koji su suočeni sa bolešću.

4. Nasilje nad ženama

U krivičnom zakoniku Crne Gore (Član 220) sankcionisano je krivično djelo nasilje u porodici i porodičnoj zajednici („ko primjenom nasilja drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno stanje člana porodice ili porodične zajednice“).

U 2008. godini prijavljeno je 507 (565) krivičnih djela nasilje u porodici i porodičnoj zajednici, što u poređenju sa prethodnom godinom predstavlja smanjenje od 10,3%. Ova djela su procesuirana nadležnim tužiocima sa 503 krivične prijave kojima je obuhvaćeno 520 lica, u 94% slučajeva muškog pola, među kojima 212 ili 40,8% povratnika. Žrtve nasilja u porodici i porodičnoj zajednici su 561 lice, od kojih 454 ili 81% ženskog pola. Maloljetna lica su evidentirana u 47 slučajeva kao žrtve porodičnog nasilja, od kojih se u 25,5% slučajeva radilo o djeci - maloljetnim licima do četrnaeste godine života. Uprava policije evidentirala je u 2009. godini ukupno 487 (507) krivičnih djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici, što je u poređenju sa 2008. godinom manje za 4%. Sva djela su procesuirana nadležnim tužilaštvima sa ukupno 485 krivičnih prijava, kojima su obuhvaćena 492 lica. U 95% slučajeva izvršoci krivičnog djela su muškog pola, među kojima je registrovano i 187 ili 38% povratnika). Žrtve nasilja u porodici i porodičnoj zajednici su ukupno 533 osobe, od kojih su 433 ili 81,2% ženskog pola. Maloljetna lica su evidentirana u 30 slučajeva kao žrtve porodičnog nasilja, od kojih se u 36% slučajeva radilo o maloljetnim licima - djeci do 14 godine života.⁹

Vlada Crne Gore je utvrdila Nacrt Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u oktobru 2009. godine. Tokom javne rasprave organizovan je sastanak Foruma za dijalog sa NVO 9. novembra 2009. godine kada su prezentirana rješenja sadržana u Nacrtu zakona. Učesnici/e Foruma su bili predstavnici/e nevladinih organizacija, koordinatori/ke za rodnu ravnopravnost iz državnih organa i predstavnici/e međunarodnih organizacija. Takođe, organizovan je okrugli sto u saradnji sa UNICEF-om 13. novembra 2009. godine, uz učešće predstavnika/ca državnih organa, nevladinih i međunarodnih organizacija. Usvajanje ovog zakona očekuje se tokom 2010. godine.

Policijska akademija kontinuirano sprovodi aktivnosti koje proizilaze iz Programa obrazovanja, stručne obuke i specijalističkog usavršavanja službenika/ca i namještenika/ca Uprave policije, Ministarstva unutrašnjih poslova i javne uprave Crne Gore i alternativnih subjekata bezbjednosti. Obuke su usmjerene na osnovne koncepte i principe zaštite od nasilja u porodici, i na postupke identifikovanja, utvrđivanja i procene rizika od nasilja u porodici. Takođe je predviđeno da kroz obuku učesnici/e unaprijede znanje o planiranju intervencija, praćenja i procjene efekata, evidentiranja i dokumentovanja slučajeva nasilja.

Uprava policije je tokom 2009. godine, u saradnji sa NVO SOS telefon Podgorica, izradila nacrt Pravilnika o postupanju službenika policije u slučajevima porodičnog nasilja. U decembru 2009. godine održana je javna rasprava povodom ovog dokumenta. Finalni tekst i usvajanje Pravilnika se očekuje nakon usvajanja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

Kada je u pitanju sistematsko prikupljanje statističkih podataka svih relevantnih institucija o slučajevima nasilja nad ženama podaci su prikupljeni za potrebe izvještavanja prema međunarodnim organizacijama, naročito za potrebe izrade Izvještaja o primjeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena Ujedinjenih Nacija.

---

⁹ Podaci Uprave policije

Uprava policije prikuplja podatke o slučajevima nasilja u porodici na osnovu podataka područnih jedinica. Podaci se prikupljaju o: broju krivičnih djela, žrtvi i izvršiocu krivičnog djela, bračnom statusu odnosno u kakvom su odnosu žrtva i izvršioc, profilu zanimanja, socijalnom statusu, tome da li su izvršioci uživaoci opojnih droga, alkoholičari i sl.

U toku su aktivnosti na stvaranju jedinstvene elektronske baze podataka o svim bezbjednosnim događajima uključujući sva krivična djela pa samim tim i krivično djelo nasilje u porodici. Realizacijom ovog projekta stvoriće se kvalitetna osnova za pripremu budućih istraživanja na ovu i druge teme koje tretiraju kriminalitet.

Kada je u pitanju organizovanje kampanje «16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama» koja se svake godine organizuje u periodu od 25. novembra do 10. decembra, ona je 2008. godine po prvi put zajednički organizovana i to od strane Kancelarije za rodnu ravnopravnost Vlade Crne Gore, Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE) – Misije u Crnoj Gori, Fondacije Institut za otvoreno društvo - Predstavništvo u Crnoj Gori (FOSI ROM) i Tima Ujedinjenih nacija za Crnu Goru (UNCT). Ova kampanja se razlikovala od dosadašnjih zato što poziva muškarce da se uključe u rješavanje problema tako što će učiti buduće generacije da nasilje nije pravi put. Ciljna grupa ove kampanje su muškarci – kao očevi, treneri, učitelji, ujaci, stričevi, braća i mentori – koji provode vrijeme sa dječacima predtinejdžerskog i tinejdžerskog uzrasta. Kampanju su podržali Vaterpolo-plivački savez, Košarkaški savez, Odbojkaški savez i Fudbalski savez Crne Gore. Kampanja je nastavljena i u 2009. godini, u istom terminu, u organizaciji Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava, skupštinskog Odbora za rodnu ravnopravnost, tematske grupe UN za rodnu ravnopravnost, OSCE Misije u Crnoj Gori i Savjeta Evrope. Posebnu političku podršku Kampanji su pružili visoki crnogorski zvaničnici, predsjednik Crne Gore Filip Vujanović, predsjednik Skupštine Crne Gore Ranko Krivokapić i predsjednik Vlade Crne Gore Milo Đukanović. Kampanju je 25. novembra, otvorio Predsjednik Crne Gore Filip Vujanović koji je jasno iskazao stav da se nasilje nad ženama i nasilje u porodici neće tolerisati u Crnoj Gori. Istog dana u Skupštini Crne Gore, otvorena je izložba dječijih radova pod nazivom “Zaustavimo nasilje nad ženama”, koju je otvorio predsjednik Skupštine Crne Gore Ranko Krivokapić. Tokom kampanje sproveden je niz aktivnosti u cilju podizanja svijesti o ovom problemu i dat je značajan doprinos javnoj raspravi povodom Nacrta zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Povodom završetka kampanje 10. decembra, Predsjednik Vlade Crne Gore Milo Đukanović sastao se sa predstavnicima/cama organizatora Kampanje. Vlada Crne Gore je tog dana usvojila Deklaraciju o proglašenju 2010. godine – Godinom borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U odnosu na pitanje samohranih roditelja Odjeljenje za rodnu ravnopravnost je tokom 2009. godine angažovalo Agenciju Altera MB, kojom rukovodi prof. dr Marina Blagojević za sprovođenje istraživanja o samohranim roditeljima u Crnoj Gori. Istraživanje ima za cilj da po prvi put u Crnoj Gori istraži problem samostalnog (prinudnog ili dobrovoljnog) roditeljstva i okolnosti pod kojima se ono odvija. Istraživanje će se “nasloniti” na projekat koji se već sprovodi u regionu i koji ima

komparativni karakter, ali će ići korak dublje u analizi i pružiti obuhvatniji presjek stanja. Istraživanje će biti publikovano tokom 2010. godine.

Kada se radi o obezbjeđenju privremenog smještaja za samohrane neudate majke i djecu, Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti propisano je da pravo na smještaj ima i trudnica i samohrani roditelj sa djetetom do navršene treće godine života djeteta kojem je, usljed socijalnih prilika, porebno zbrinjavanje. Članom 27 istog Zakona propisano je da troškove smještaja snosi korisnik, roditelj, odnosno srodnik koji je dužan da izdržava korisnika i drugo pravno ili fizičko lice, koje je preuzelo plaćanje troškova smještaja. Licu koje nije u mogućnosti da snosi troškove smještaja, sredstva se obezbjeđuju u budžetu Crne Gore. Zakonom nije propisan institucionalni smještaj samohranih roditelja i neudatih majki. Međutim, može se konstatovati da se u međusobnoj saradnji centara za socijalni rad i NVO vrši privremeni smještaj ovih lica koji obezbjeđuje NVO, s tim da centar obezbjeđuje novčanu pomoć u skladu sa Zakonom. Prvi privremeni smještaj za samohrane majke je otvoren u februaru 2009. godine. Sklonište vodi NVO „Dom nade“ iz Podgorice dok su realizaciju ovog projekta pomogli Fond za aktivno građanstvo (FAKT) i Skupština Glavnog grada. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, u skladu sa svojim mogućnostima, donirala u 2009. godini novčana sredstva za pomenuto sklonište.

5. Ekonomija i održivi razvoj

Po Ustavu Crne Gore svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zanimanja i zapošljavanja, na pravične i humane uslove rada i na zaštitu za vrijeme nezaposlenosti (član 62). Ustavom je definisano da omladina, žene i invalidi uživaju posebnu zaštitu na radu (član 64, stav 4).

Neophodnu osnovu za donošenje kvalitetnih odluka u kreiranju politike zapošljavanja predstavlja set zakona, uredbi i pravilnika, prije svega Zakon o radu (»Službeni list CG«, br. 49/2008) i Zakon o zapošljavanju (»Službeni list RCG«, br. 5/2002, 21/2008). Ostala pravna akta na osnovu kojih je regulisan rad Zavoda su: Pravilnik o posredovanju pri zapošljavanju (»Službeni list RCG, br. 52/2002), Pravilnik o pripremi za zapošljavanje (»Službeni list RCG«, br. 52/2002 i 1/2004), Zakon o evidencijama u oblasti rada i zapošljavanja (»Službeni list RCG«, br. 69/2003), Pravilnik o vrstama, načinu i sredstvima za vođenje pomoćnih evidencija u oblasti zapošljavanja (»Službeni list RCG«, br. 52/2002), Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom (»Službeni list CG«, br. 49/2008), Zakon o zapošljavanju i radu stranaca (»Službeni list CG«, br. 22/2008), itd.

Broj nezaposlenih po godinama sa učešćem žena¹⁰

Rb	Datum							
	31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
1								
2		17975		14250		12785		13017
3	39387	(45,63%)	32011	(44,51%)	28478	(44,89%)	29130	(44,68%)

¹⁰ Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Prema Anketi o radnoj snazi MONSTAT-a u četvrtom kvartalu 2008. godine je bilo 221.200 zaposlenih (muškaraca 58,2% i žena 41,8%). Stopa zaposlenosti bila je 43,1% i to muškaraca 51,6%, a kod žena 35,1%.

Od ukupnog broja nezaposlenih lica koja se u toku godine obučavaju kroz razne vidove programa stručnog osposobljavanja za poznatog poslodavca kao i programa pripreme za tržište rada (obuke za zanimanja i programi sticanja posebnih znanja) oko 57% čine žene.

Jedan od uspješnih programa aktivne politike zapošljavanja kojima se ublažavaju posljedice otvorene nezaposlenosti su javni radovi. Procenat učešća žena u ukupnom broju koji se godišnje angažuju u javnim radovima je oko 44%. U izvještajnom periodu za poznatog poslodavca je realizovano 136 programa, u kojem je uključeno ukupno 745 polaznika/ca, od toga 323 žena (43,35%). Za tržište rada realizovano je 223 programa za 3.582 polaznika/ca, od tog broja je 2.093 žena (58,43%). Realizacija programa za stimulisanje zapošljavanja na sezonskim poslovima omogućilo je zapošljavanje 6.347 sezonskih radnika/ca, od tog broja 3.751 žena (59,1%). Realizovano je 119 javnih radova u kojima je angažovano 1.672 nezaposlenih lica, od tog broja 518 žena (30,98%). 1.176 nezaposlenih lica koristilo je usluge informativno motivacionih seminara (radionica), od tog broja 728 je žena (61,9%). Realizovana su 84 seminara za dugoročno nezaposlena lica koje je pohađalo 1.064 nezaposlenih lica, od tog broja je 826 žena (77,63%).

U cilju pravovremenog i efikasnog odgovora na potrebe tržišta rada, u okviru Zavoda za zapošljavanje Crne Gore sprovode se programi Anketa poslodavaca i Priprema za zapošljavanje za poznatog poslodavca. Priprema i objavljivanje časopisa »Tržište rada« obavlja se tri puta godišnje.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom (»Sl. list CG«, br. 49/08) stupio je na snagu u avgustu 2008. godine, dok su prateća akta donesena u avgustu 2009. godine. Zakon definiše način i postupak ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju lica sa invaliditetom (bez obzira na pol), mjere i podsticaje za njihovo zapošljavanje, način finansiranja kao i druga pitanja od značaja za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, sa ciljem stvaranja uslova za povećanje njihove zaposlenosti i njihovo ravnopravno učešće na tržištu rada. Ovim Zakonom je po prvi put uveden kvotni sistem zapošljavanja lica sa invaliditetom, kojim je propisana obaveza svih poslodavaca da, u zavisnosti od ukupnog broja zaposlenih, zaposli i određeni broj lica sa invaliditetom. Poslodavac koji zaposli lice sa invaliditetom ima pravo na subvencije, koje se odnose na: dobijanje bespovratnih sredstava za prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada za zapošljavanje lica sa invaliditetom, odobravanje kreditnih sredstava pod povoljnim uslovima za kupovinu mašina, opreme i alata potrebnog za zapošljavanje lica sa invaliditetom, učešće u finansiranju ličnih troškova asistenta/kinje (pomagača u radu) lica sa invaliditetom, kao i na subvencije zarade lica sa invaliditetom koje zaposle. U slučaju da poslodavca ne zaposli određeni broj lica sa invaliditetom u skladu sa Zakonom u obavezi je da, za svako lice koje nije zaposlio, prilikom mjesečne isplate zarada i naknada zarada zaposlenih, uplati poseban

doprinos za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Doprinosi se uplaćuju na poseban račun budžeta Crne Gore – Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom.

Zavod za zapošljavanje vodi posebnu brigu o teže zapošljivim kategorijama nezaposlenih. Među njima su svakako pripadnici RAE populacije, lica sa invaliditetom, lica koja duže čekaju na zaposlenje, nezaposleni preko 50 godina starosti. U cilju njihovog bržeg zapošljavanja podstiče se realizacija određenih programa aktivne politike zapošljavanja.

Inovirani program za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva (Projekat »Posao za vas«) započet je u septembru 2008. godine. Osnovne izmjene su: povećan iznos kredita po novootvorenom radnom mjestu na 5.000€ (maksimalan iznos kredita ostao je u istom iznosu – 15.000€). Uvedene razlike u visini kamatnih stopa (sa manjim kamatnim stopama motivišu se žene preduzetnice i razvoj sjevernih opština), korisnici kredita do 5.000€ nemaju obavezu garantovanja hipotekom (dovoljno dva kreditno sposobna žiranta), u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede uvedene su olakšice za podsticanje razvoja poljoprivrede.

Jedan od programa koji Zavod za zapošljavanje sprovodi u okviru aktivne politike zapošljavanja, pored ostalog i u cilju ubrzanja ravnopravnosti žena i muškaraca, jeste program samozapošljavanja. Evidentno je da sve češće ženska preduzeća bilježe značajne uspjehe i to ne samo u malom biznisu, već i u oblastima koje su do skoro smatrane netipičnim za žensko preduzetništvo, kao što su IT, mašinska industrija, građevinarstvo i druge. ZZCG želi da motiviše žene koje su krenule ili se spremaju da krenu putem preduzetništva i na taj način sebi obezbijede posao i profesionalni razvoj. Na taj način je kao specijalna podsticajna mjera zapošljavanja, kamatna stopa struktuirana tako da iznosi 3% na godišnjem nivou za finansiranje projekata čiji su nosioci žene, kao i za projekte koji se realizuju u sjevernim opštinama. Za ostale projekte kamatna stopa na godišnjem nivou iznosi 4%. U toku izvještajnog perioda podnijeto je ukupno 1005 zahtjeva za dodjelu kredita od strane nezaposlenih lica. Od tog broja 387 su žene (38,5%). U istom periodu odobreno je 1014 kredita za nezaposlena lica, od čega su 392 (38,5%) nosioci žene, čime je omogućeno otvaranje 457 novih radnih mjesta. U izvještajnom periodu odobreno je 233 kredita za pravna lica, od čega je 77 žena vlasnica (preduzetnica) 33% i otvoreno 126 novih radnih mjesta. Najviše projekata postojećih i budućih žena preduzetnica odnosio se na poljoprivredu i ribarstvo (57,14%), trgovinu (19,13%), zanatstvo i lične usluge (14,7%) itd. Imajući u vidu da se više od polovina odobrenih projekata odnosi na poljoprivredu i ribarstvo treba pomenuti još jednu podsticajnu mjeru koja se tiče projekata iz te oblasti. U slučaju da se sredstva odobrena za realizaciju projektnih ideja iz oblasti poljoprivrede iskoriste namjenski i u skladu sa Agro budžetom, predviđen je otpis od 30% kreditnih sredstava. Procenat kredita koji se dodjeljuju ženama vjerovatno bi bio još veći da ne postoji barijera po pitanju hipoteke u kreditima gdje su žene tražioci.

Kroz projekat »Smanjenje ugroženosti domicilne RAE populacije« od strane UNDP, a podsredstvom Zavoda za zapošljavanja finansiran je početak prve ženske frizersko-

krojačke zadruge u Nikšiću dodjelom bespovratnih sredstava i otvorena su dva nova radna mjesta.

Zavod je, u saradnji sa Zavodom Papilot iz Ljubljane u izvještajnom periodu otpočeo realizaciju pilot projekta „Uspjeću“ s ciljem da se kandiduje za dugoročne programe aktivne politike zapošljavanja u Crnoj Gori. Projekat „Uspjeću“ u početnoj fazi bio je koncipiran tako da treneri/ce Zavoda izvode obuku nezaposlenih visokoškolaca/ki koji/e sada realizuju psihosocijalne programe sa teže zapošljivim licima. Uvođenje trenera/ica iz redova nezaposlenih, pored ostalog, doprinosi podsticanju privatnog sektora za veće angažovanje u pripremi i posredovanju kod zapošljavanja teže zapošljivih grupa, što predstavlja nov kvalitet kod sistemskog rješavanja nezaposlenih u Crnoj Gori. Do sada su završene 4 obuke, u Podgorici (za opštine Podgorica, Kolašin, Cetinje i Danilovgrad), Budvi (za sve primorske opštine), Bijelom Polju (za oštine Bijelo Polje, Mojkovac, Berane, Andrijevicu, Plav i Rožaje) i Nikšić (za opštine Nikšić, Šavnik, Plužine, Pljevlja i Žabljak) Obuka je trajala 5 nedjelja. Na seminaru u Podgorici je obučeno 14 nezaposlenih visokoškolaca/ki, a u javnom radu u trajanju od šest mjeseci uključeno njih 11. Na seminaru u Bijelom Polju je obučeno 12 nezaposlenih visokoškolaca/ki i svi/e su uključeni/e u javni rad. Na seminaru u Nikšiću je obučeno 14 nezaposlenih visokoškolaca/ki.

Na evidenciji Zavoda nalazi se 2.600 lica sa invaliditetom (invalidi rada II i III kategorije invalidnosti), što predstavlja 9% od ukupnog broja nezaposlenih. Invalidi rada su ostali bez posla usljed stečaja, likvidacije preduzeća ili su proglašeni tehno-ekonomskim viškom. Žena je oko 29 %.

Mjere APZ usmjerene na poboljšanje položaja invalida:

- Uključivanje invalida u javne radove („Sunčana radionica“-višegodišnji projekat)
- Dodjela kredita za samozapošljavanje pod povoljnijim uslovima
- Stručno osposobljavanje za pojedina zanimanja
- Subvencioniranje doprinosa
- Otvaranje rehabilitacionog centra

Zavod u kontinuitetu realizuje Javni rad pod nazivom „Sunčana radionica“, u cilju efikasnijeg i bržeg zapošljavanja lica sa invaliditetom, kao jednog od najtežih i dugoročnih problema sa kojima se suočava naše društvo. Učešće žena u ovm javnom radu je oko 53,8%.

ZZZCG u saradnji sa Agencijom Pamark i slovenačkim stručnjacima Agencije Papilot u novembru mjesecu 2009. godine pokrenuo je pilot projekat profesionalne rehabilitacije, što je istovremeno značilo i početak primjene Zakona o rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom u praksi.

Projekat se realizuje na dva nivoa: jedan predstavlja uključivanje nezaposlenih lica sa evidencije Biroa rada Podgorica u proces profesionalne rehabilitacije i procjene preostale radne sposobnosti, dok sa druge strane istovremeno vrši početna obuka visokoškolskog kadra raznih provila, neophodnih za realizaciju profesionalne rehabilitacije u Crnoj Gori.

Od 32 nezaposlena lica – rehabilitanta, koji su bili uključeni u pilot projekat, 50% su žene sa otežanim faktorom zapošljavanja. Rad sa rehabilitantima/kinjama zasnovan je na individualnim tretmanima, pri čemu stručnjaci/kinje (doktor/ke medicine rada, psiholog/inja, radni/a terapeut/kinja, tehnolog...) pokušavaju ponaosob ustanoviti glavne probleme i prepreke kod svakog lica, sa ciljem dobijanja zajedničkog mišljenja sa preporukom o tome šta je licu potrebno i šta treba učiniti sa stanovišta njegovog uključivanja na tržište rada.

Na osnovu dobijene procjene preostalih radnih sposobnosti rehabilitanti/kinje se uključuju u različite programe, poput: psihosocijalne rehabilitacije (kojim se utiče na njegovu/njenu motivaciju, obnavljaju i stiču vještine komunikacije, podiže poljuljano samopouzdanje i sl.), i vještina za traženje zapolenja (namijenjeni licima koja žele da traže posao, ali ne znaju kako); traženje odgovarajućeg radnog mjesta uz posredovanje Zavoda, analiza i prilagođavanje radnog mjesta, sticanje radnih vještina na konkretnom radnom mjestu ili, ukoliko se ustanovi da rehabilitant/kinja ne može biti uključen/a u otvoreno tržište rada upućuje se u modul socijalna uključenost (rad kao okupacija, radni centar isl.).

Intezivirane su aktivnosti na osnivanju Centra za profesionalnu rehabilitaciju – Podgorica, kao institucije namijenjene svim licima, koji bez mreže podrške i dodatnih stručnih usmjerenja nijesu zapošljiva. U njemu bi se realizovali različiti programi prilagođeni potrebama tih lica: trijaža sa motivacijom, psihosocijalna rehabilitacija, programi radne i socijalne uključenosti, sticanje profesionalnih vještina, timska procjena radne sposobnosti i drugo, i tek nakon toga bi se utvrđivalo da li su nezaposlena lica spremna za zaposlenje na otvorenom tržištu rada, u zaštitnim radionicama ili ne bi bili zapošljivi. Programe bi izvodili stručnjaci/kinje raznih specijalnosti koji ispunjavaju utvrđene kadrovske standarde.

U projektu UNDP namijenjenom poboljšanju RAE populacije, u programe obuke u izvještajnom periodu uključeno je 53 lica u zanimanjima iz oblasti ugostiteljstva i ličnih usluga (33 žene i 20 muškaraca)

Višestruko je pozitivno to što učešće žena prelazi 50% ukupnog broja kandidata. Uzimajući u obzir dvostruku diskriminaciju Romkinja u društvu (kao pripadnice etničke manjine i kao žene) raealizacijom aktivnosti na ovom projektu učinjen je veliki pomak u smislu njihovog ravnopravnog učešća u aktivnostima koje se tiču povećanja zapošljivosti ove populacije.

Kada je u pitanju osnaživanje ženskog preduzetništva, u oktobru 2008. godine organizovan je treći po redu Kongres preduzetnica na temu „Izvori finansiranja ženskog preduzetništva jadransko-jonskog područja“ na kojem je aktivno učešće uzela Kancelarija za rodnu ravnopravnost.

Odbor za žensko preduzetništvo Privredne komore je tokom 2009. godine pokrenulo inicijativu izrade baze podataka žena preduzetnica u Crnoj Gori, kroz dostavljanje upitnika preduzećima kako bi se utvrdio tačan broj žena koje posjeduju biznis.

U odnosu na pitanje orodnjavanja Poljoprivrednog popisa naglašavamo da je Odjeljenje za rodnu ravnopravnost u saradnji sa Zavodom za statistiku radilo na uvođenju rodne perspektive u pripremi Poljoprivrednog popisa. Takođe, Zakon o popisu poljoprivrede sadrži odredbu koja se tiče rodno senzitivnog jezika.

6. Politika i odlučivanje

Prema Zakonu o rodnoj ravnopravnosti Skupština Crne Gore i Vlada Crne Gore će, u okviru svojih nadležnosti, primjenjivati principe rodne ravnopravnosti, a naročito princip rodno balansirane zastupljenosti prilikom izbora i imenovanja na određene funkcije, obrazovanja radnih tijela i utvrđivanja sastava zvaničnih delegacija. Član 12 Zakona predviđa da političke stranke, svojim aktima, određuju način i mjere za postizanje rodno balansirane zastupljenosti žena i muškaraca u svojim organima, na kandidacionim listama za izbor poslanika/ca i odbornika/ca, u izabranim klubovima poslanika/ca i odbornika/ca i za izbor na javne funkcije na svim nivoima.

Podaci o učešću žena u organizacionim strukturama političkih partija pokazuju nizak stepen zastupljenosti žena u njihovom radu, kao i njihovu slabu zastupljenost na visokim funkcijama koje uključuju donošenje odluka.

Na posljednjim parlamentarnim izborima, od ukupno 498.825 upisanih birača (80,44% ukupnog broja stanovnika) 250.165, tj. 50,15% je žena. Broj poslanica u novom sazivu skupštine je ostao nepromijenjen u odnosu na prethodni, od ukupno 81 poslanika 9 su žene, što čini 11%.

Na nivou lokalne samouprave podaci takođe pokazuju nizak procenat zastupljenosti žena na odlučujućim položajima. Samo u jednoj opštini žena obavlja funkciju predsjednice opštine. Od ukupno 21 opštine dvije žene se nalaze na mjestu potpredsjednica opštine. U 4 opštine na mjestu predsjednika/ca skupštine opštine nalaze se žene. Funkciju glavnog/e administratora/ke u dvije opštine obavljaju žene, dok se na mjestu menadžera/ke u jednoj opštini nalazi žena. Takođe se može primijetiti veoma mali procenat odbornica u skupštinama opština, što na nivou Crne Gore iznosi 12,7%.

Funkciju predsjednika i potpredsjednika Vlade Crne Gore obavljaju muškarci. Od ukupno 17 ministarstava samo jedna žena obavlja funkciju ministarke. Žene u 22% obavljaju funkciju pomoćnica ministara i starješinki državnih organa. Od ukupno zaposlenih u državnim organima Crne Gore 54% čine žene dok 46% čine muškarci.¹¹

Značajan broj žena je prisutan u sudskoj vlasti. Na funkciji Vrhovnog državnog tužioca i predsjednika Vrhovnog suda se nalaze žene. Podaci o učešću žena u sudovima u Crnoj Gori pokazuju sledeće: U Vrhovnom sudu žene čine 40%, u Upravnom sudu 33.3%, Apelacionom sudu 55.5%, Privrednom sudu u Bijelom Polju 20%, Privrednom sudu u Podgorici 68.4%, Višem sudu u Bijelom Polju 13.32%, Višem sudu u Podgorici 67.64%. Kada su u pitanju osnovni sudovi, primjetan je visok procenat žena u Osnovnom sudu u

---

¹¹ Podaci Uprave za kadrove, oktobar 2009. godine

Bijelom Polju 61.53%, Osnovnom sudu u Herceg Novom 55.5%, Osnovnom sudu u Podgorici 62.16%.

Od svog osnivanja Vladin mehanizam za rodnu ravnopravnost konitnuirano sprovodi edukacije za članice političkih partija u Crnoj Gori. U 2009. godini u saradnji sa Fondacijama Konrad Aedanuer Stiftung i Eudardo Frei sproveden je ciklus od tri treninga za žene iz parlamentarnih partija u Crnoj Gori na sledeće teme: Političke partije i političke ideologije; Političke komunikacije; Crna Gora na putu u EU.

Edukacija predstavnika/ca državne uprave i parlamentaraca/ki je održana u decembru 2009. godine u saradnji sa UNDP Kancelarijom u Podgorici. Na seminaru se govorilo o dvije specifične teme koje se tiču žena a to su nasilje nad ženama i osnaživanje većeg učešća žena u politici i na mjestima odlučivanja.

Pozivajući se na odredbe Zakona o rodnoj ravnopravnosti Ministarstvo za ljudska i manjinska prava se, u novembru 2009. godine, obratilo Radnoj grupi za izmjenu izbornog zakonodavstva sa inicijativom za uvođenje kvota za manje zastupljeni pol (30%) u izorno zakonodavstvo.

Kada je u pitanju prikupljanje statističkih podataka o zastupljenosti žena i muškaraca na izbornim listama, kao i učešću u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, Odjeljenje za rodnu ravnopravnost u saradnji sa relevantnim institucijama radi na prikupljanju ovih podataka. Dostupni podaci se redovno objavljuju u publikaciji „Žene i muškarci u Crnoj Gori” koju izdaje Zavod za statistiku Crne Gore, u saradnji sa Odjeljenjem za rodnu ravnopravnost.

U odnosu na implementaciju Rezolucije 1325 Žene, mir i bezbjednost, rodna perspektiva je uključena u Vojsku Crne Gore i to kroz obuku i upućivanje žena u mirovne misije, zapošljavanje žena kao profesionalnih vojnih lica i školovanja žena u svojstvu kadeta na prestižnim vojnim akademijama u svijetu. U vezi sa tim, nakon završene obuke u Centru za obuku Vojske Crne Gore za učešće u mirovnim misijama, u sklopu Medicinskog tima Ministarstva odbrane u mirovnu misiju ISAF u Avganistan upućena je jedna žena – medicinska tehničarka. U Ministarstvu odbrane i Vojsci Crne Gore uspostavljene su baze podataka o svim zaposlenim, i to kroz KAIS – kadrovski informacioni sistem za profesionalna vojna lica i civilna lica na službi/radu u Ministarstvu odbrane i Vojsci Crne Gore i KIS – kadrovski informacioni sistem za evidenciju svim zakonom propisanih informacija o zaposlenim državnim službenicima/cama i namještenicima/cama u Ministarstvu odbrane.

Kada su u pitanju podaci o učešću žena i muškaraca u Ministarstvu odbrane, Upravi policije i diplomatskim misijama navodimo sledeće podatke. U Ministarstvu odbrane ima 35,12% zaposlenih žena. U Vojsci Crne Gore ima 8,66% zaposlenih žena, od kojih je 40 profesionalnih vojnika po ugovoru, četiri žene su podoficiri, jedna žena oficir, dvije žene kadeti i školuju se na vojnim akademijama u Grčkoj i Njemačkoj, a 135 žena su civilna lica.¹²

---

¹² Podaci Ministarstva odbrane

Početkom 70-tih godina dvadesetog vijeka žene su počele da rade na operativnim policijskim poslovima, kada je i počeo masovni prijem žena u policijsku službu. U Upravi policije Crne Gore ukupno radi 719 žena, što čini 12,5% od ukupnog broja zaposlenih (5.417). Na ovlaštenim radnim mjestima raspoređeno je 345 žena odnosno 7,79% u odnosu na muškarce (4427), a uniformisano je 330 žena. Na rukovodećim radnim mjestima u crnogorskoj policiji raspoređene su 23 žene tj. 13,06 % u odnosu na muškarce (176). U Specijalnoj antiterorističkoj jedinici radno su angažovane četiri žene a u posebnoj jedinici radno je angažovano deset žena. Pored opštih uslova koji su identični sa uslovima za prijem u službu, Pravilnikom o selekciji i regrutaciji polaznika za osnovno policijsko obrazovanje na policijskoj akademiji propisani su i posebni uslovi. U dijelu kriterijuma selekcije koji se odnose na fizičku spremnost, postoji izvjesna razlika kada su u pitanju žene, koja je usklađena sa evropskim standardima. Procedura selekcije podrazumijeva potpunu objektivnost koja se postiže upisom šifre prilikom konkurisanja. U Upravi policije sva radna mjesta su dostupna podjednako muškarcima i ženama. Obrazovanje za potrebe policije identično je za žene i muškarce a vrši se na Policijskoj akademiji i upućivanjem na obuku u inostranstvu.¹³

Zastupljenost polova u diplomatskim predstavništvima Crne Gore je sledeća: ukupan broj ambasadora je 24, od čega je 20 muškaraca ili 83,3%, i 4 žene ili 16,6%, generalnih konzula ima 2 i oba su muškarci, što predstavlja 100%, savjetnika je 4, od čega su 2 muškarca (50%) i 2 žene (50%), konzula je ukupno 2 i oba su muškarci (100%), ministara savjetnika je ukupno 9, od čega je 6 muškaraca (66,6%) i 3 žene (33,3%).¹⁴

Kada je u pitanju realizacija mjere koja se odnosi na organizaciju konferencije, Ministarstvo odbrane, zajedno sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i javne uprave, Ministarstvom inostranih poslova i Kancelarijom za rodnu ravnopravnost su organizovali Međunarodnu konferenciju na temu “Žene kao akterke sektora bezbjednosti” koja je održana u Podgorici, 5-6. oktobra 2008. godine, uz učešće predstavnika/ca međunarodnih organizacija koje se bave ovim pitanjem, regionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, predstavnika/ca ministarstava unutrašnjih poslova i ministarstava odbrane, kao i predstavnika/ca nevladinih organizacija.

Predstavnica Odjeljenja za rodnu ravnopravnost je održala predavanje na temu rodne ravnopravnosti, sa posebnim osvrtom na Rezoluciju 1325 polaznicima Kurza BALMOC za vojne posmatračice, koji je održan u septembru 2009. godine, u Kasarni u Danilovgradu.

7. Mediji, kultura i sport

Zakon o medijima zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osobe ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti. Zakon o radio difuziji u članu 95, stav 3 propisuje obavezu emitera da proizvode i emituju programe namijenjene svim segmentima društva, bez diskriminacije, posebno

---

¹³ Podaci Uprave policije

¹⁴ Podaci Ministarstva inostranih poslova

vodeći računa o specifičnim društvenim grupama kao što su djeca i omladina, manjinske etničke grupe, hendikepirani, socijalno i zdravstveno ugroženi i dr.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti propisuje obavezu medija da kroz programsku koncepciju promovira rodnu ravnopravnost. Mediji u Crnoj Gori posvećuju pažnju pitanjima rodne ravnopravnosti. Uočljiv je porast priloga u štampanim i elektronskim medijima o nasilju u porodici, kao i mjerama koje se preduzimaju u cilju zaštite žena i djece žrtava nasilja. Mediji su naročito spremni da naprave priloge o temi nasilja nad ženama i nasilja u porodici tokom trajanja Kampanje «16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama», kao i da besplatnim emitovanjem tv spotova i radio džinglova podrže kampanju. Međutim, evidentno je da ni novinari ni novinarkе nijesu u dovoljnoj mjeri senzibilisani/e za pitanja rodne ravnopravnosti, kao i da medijski sadržaji nerijetko prenose patrijarhalne rodne uloge koje žene ograničavaju samo na privatnu sferu. Takođe je neophodno i dalje raditi na upotrebi rodno senzitivnog jezika u medijima budući da se još uvijek u potpunosti ne koristi, iako postoji dobar primjer određenih medija koji ga kontinuirano upotrebljavaju.

Kada je u pitanju unošenje edukativnih sadržaja iz rodne problematike u medijske programe Odjeljenje za rodnu ravnopravnost je u saradnji sa TV Pink započelo realizaciju emisije «Zamisli ravnopravnost» u julu 2009. godine, koja se emituje svake subote. Emisija traje 10 minuta i sastoji se od ankete građana/ki i riječi eksperta/kinje o temi koja je predmet emisije.

Uvođenje rodne perspektive u sferu kulture i sporta kao dio ove oblasti djelovanja će biti u fokusu implementacije za naredni period.

8. Institucionalni mehanizmi za kreiranje i sprovođenje politika rodne ravnopravnosti

Skupština Crne Gore donijela je Zakon o rodnoj ravnopravnosti 24. jula 2007. godine („Službeni list RCG“, broj 46/07). Riječ je o prvom antidiskriminacionom zakonu u Crnoj Gori, koji je odredio u kom pravcu treba da se kreće uređivanje pitanja rodne ravnopravnosti u novom ustavu Crne Gore koji je tada bio u pripremi. Predmet uređivanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti je način obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po osnovu rodne ravnopravnosti, kao i mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života. Po ovom zakonu, prava po osnovu rodne ravnopravnosti se obezbjeđuju i ostvaruju u skladu sa međunarodnim aktima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava (član 1).

Značajni institucionalni mehanizmi za zaštitu prava žena su Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore koji je osnovan 2001. godine i Odjeljenje rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava (ranije Kancelarija za rodnu ravnopravnost). Kancelarija za rodnu ravnopravnost je osnovana Odlukom Vlade Crne Gore 27. marta 2003. godine i funkcionisala je u okviru Generalnog sekretarijata Vlade do 16. aprila 2009. godine kada postaje Odjeljenje Ministarstva za ljudska i manjinska prava zaduženo za poslove rodne ravnopravnosti. Poslovi Odjeljenja su vezani za

provođenje načela jednakosti i ravnopravnosti polova i implementaciju međunarodnih konvencija i ugovora, regionalnu saradnju, saradnju sa nevladinim organizacijama. Prema Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva za ljudska i manjinska prava u Odjeljenju za poslove rodne ravnopravnost je predviđeno da radi 7 zaposlenih. Trenutno u Odjeljenju rade dvije stalno zaposlene osobe i jedna pripravnica.

Shodno Zakonu o rodnoj ravnopravnosti sva ministarstva i organi uprave su odredili službenike/ce, koji obavljaju poslove koordinatora/ki aktivnosti u vezi pitanja rodne ravnopravnosti iz svoje nadležnosti u učestvuju u pripremi i sprovođenju Plana aktivnosti. Odjeljenje za rodnu ravnopravnost ostvaruje redovnu saradnju sa pomenutim koordinatorima/kama na orodnjavanju politika Vlade. U novembru 2008. godine sa koordinatorima/kama je organizovan seminar o izradi programa sprovođenja Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti. Koordinator/ke učestvuju u svim obukama o rodnoj ravnopravnosti koje organizuje Odjeljenje za rodnu ravnopravnost. Takođe, učestvovali su na Školi «Rodne studije», koje je Kancelarija za rodnu ravnopravnost realizovala u saradnji sa Univerzitetom Mediteran.

U cilju unaprjeđenja znanja o rodnoj ravnopravnosti inspektora/ki rada i inspektora/ki zaštite na radu Odjeljenje za rodnu ravnopravnost je, u septembru 2009. godine, sprovelo dvije edukacije za pomenute inspektore/ke. Obuka je sprovedena uz podršku Razvojnog fonda za žene Ujedinjenih nacija (UNIFEM), u saradnji sa NVO „Ženska akcija“ i NVO „Ženska alijansa za razvoj“.

Odjeljenje za rodnu ravnopravnost organizovalo je predavanje sudijama i saradnicima/cama Ustavnog suda u junu 2009. godine na temu „Pravni okvir rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori“.

U okviru programa stručnog usavršavanja državnih službenika/ca i namještenika/ca koji realizuje Uprava za kadrove Crne Gore jedan od sadržaja je uvođenje načela rodne ravnopravnosti u praksu. Cilj programa je upoznavanje sa osnovnim načelima rodne ravnopravnosti, sa primjenom Zakona o rodnoj ravnopravnosti, kao i pružanje smjernica za uvođenje načela rodne ravnopravnosti u praksu. Program se sprovodi od 2007. godine. Pored navedenog programa Vladin mehanizam za rodnu ravnopravnost od svog osnivanja organizuje obuke o različitim aspektima rodne ravnopravnosti za državne službenike/ce i namještenike/ce.

Na obukama Uprave za kadrove koje su održane u 2009. godini među predavačima/cama je bilo 44% muškaraca i 41% žena, dok su među polaznicima/ama seminara žene činile 62% a muškarci 38%.¹⁵

Svi konkursi i javni oglasi koje objavljuje Uprava za kadrove su napisani rodno senzitivnim jezikom. Takođe, svi pravilnici o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji ministarstava i drugih organa uprave su napisani rodno senzitivnim jezikom.

---

¹⁵ Podaci Uprave za kadrove, oktobar 2009. godine

U okviru projekta „Odgovornost za poštovanje ženskih ljudskih prava“ koji je Kancelarija za rodnu ravnopravnost u 2008. godini realizovala u saradnji sa Razvojnim fondom za žene Ujedinjenih nacija (UNIFEM) organizovana su tri seminar, tokom novembra i decembra 2009. godine, za predstavnike/ce parlamentarnih političkih partija, poslanike/ce i zaposlene u stručnoj službi Skupštine Crne Gore, koordinatorke/ke za rodnu ravnopravnost iz državne uprave, kao i za predstavnike/ce nevladinih organizacija u Crnoj Gori. Učesnici/e su upoznati sa osnovama rodne ravnopravnosti, mehanizmima za postizanje rodne ravnopravnosti, domaćim i međunarodnim zakonodavstvom iz ove oblasti, kao i primjenom ovog principa u praksi.

Pored dva nacionalna mehanizma za rodnu ravnopravnost (u Skupštini i u Vladi Crne Gore) radi se na uspostavljanju lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u deset opština sa kojima je potpisan Memorandum o saradnji (Nikšić, Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Cetinje, Kotor, Budva, Bar, Herceg Novi i Ulcinj). U tim opštinama rade lica koja su obučena za sprovođenje načela rodne ravnopravnosti u lokalnoj zajednici, kao i komisije/savjeti za rodnu ravnopravnost pri skupštinama opština. Tokom 2008. i 2009. godine održan je veliki broj seminara i radionica za jačanje kapaciteta lokalnih samouprava u cilju sprovođenja politika rodne ravnopravnosti. Projekat se sprovodi u saradnji sa OSCE Misijom u Crnoj Gori. Tokom 2009. godine organizovane su dvije radionice za izradu lokalnih akcionih planova u 6 opština i to Pljevlja, Nikšić, Cetinje, Bar, Budva i Herceg Novi. U navedenim opštinama su izrađeni ovi dokumenti i u 2010. godini se očekuje njihovo usvajanje i početak sprovođenja.

Regionalna saradnja sa mehanizmima za rodnu ravnopravnost se kontinuirano ostvaruje, kroz redovnu komunikaciju i učestvovanjem na regionalnim skupovima na različite teme koje se tiču rodne ravnopravnosti. Predstavnici/e Odjeljenja za rodnu ravnopravnost (ranije Kancelarije za rodnu ravnopravnost), u izvještajnom periodu, učestvovali/e su na sledećim regionalnim skupovima: Regionalna konferencija “Prikupljanje i korišćenje statističkih podataka o nasilju nad ženama u Jugoistočnoj Evropi”, 23-24. novembra 2009. godine u Sarajevu; Regionalni sastanak “Peking plus 15”, 2-3. novembra 2009. godine u Ženevi; Regionalni sastanak na temu “Rodna ravnopravnost i pridruživanje EU”, 16-17. septembra u Beogradu; Međunarodna konferencija na temu “Socijalne politike u svijetlu Svjetske ekonomske krize”, 24-25. aprila 2009. godine u Beogradu; Regionalna konferencija "Akcioni plan za sprovođenje Regionalne deklaracije o saradnji institucionalnih mehanizama za gender pitanja i praćenje primjene UN Rezolucije 1325 (2000)", 6-8. aprila u Sarajevu; Regionalna konferencija o rodnoj ravnopravnosti i pridruživanju EU, 12-13. decembra 2008. godine u Beogradu; Regionalna konferencija pod nazivom "Rodno osjetljivi budžeti – dosadašnja iskustva i mogućnosti primjene", 6-7. novembra 2008. godine u Banja Luci; Regionalna konferencija „Rod i nauka”, 4-5. septembra 2008. godine u Sarajevu.

U cilju unaprjeđenja saradnje sa nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti u martu 2009. godine konstituisan je Forum za dijalog sa organizacijama civilnog društva iz oblasti rodne ravnopravnosti sa ciljem efikasnog i direktnog transfera i razmjene informacija, gledišta i perspektiva između vladinog i sektora civilnog društva. U toku 2009. godine održana su tri sastanka Foruma na sledeće teme: I sastanak je bio

opšteg karaktera kao inicijativa za konstituisanje Foruma za dijalog; II sastanak se bavio pitanjem raspodjele sredstava nevladinim organizacijama; III sastanak se bavio nacrtom Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Logistiku, tehničku i finansijsku podršku za održavanje sastanaka obezbjeđuje Odjeljenje za rodnu ravnopravnost.

III Aktivnosti nevladinih organizacija u skladu sa PAPPR

NVO NOVA Centar za feminističku kulturu

Realizovane aktivnosti:

- Medijska pismenost i rodna ravnopravnost: Žena u medijskom ogledalu, zbornik radova, septembar 2008.
- Rad na pripremi art filma Stub od soli, jul – oktobar 2008.
- Kultura je ženskog roda: ciklus radionica i predavanja, april – oktobar 2009.

SOS Telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

Realizovane aktivnosti:

- Izrada Protokola o postupanju službenika/ca policije u slučajevima porodičnog nasilja. Nakon usvajanja Pravilnik će se sprovoditi u svim policijskim službama u Crnoj Gori i obezbijediće službenicima/cama konstantan izvor znanja o pravilnom tretmanu, mehanizmima zaštite i pozitivnoj praksi u zaštiti žrtava nasilja. Izradom pravilnika biće ojačani institucionalni mehanizmi podrške i pomoći žrtvama porodičnog nasilja.
- Aktivan multidisciplinarni tim za podršku žrtvama na lokalnom nivou u opštini Podgorica funkcioniše od 2004. godine. Tim je formiran od strane predstavnika/ca SOS telefona Podgorica, policije, suda, tužilaštva, Centra za socijalni rad i kancelarije Ombudsmana.
- Pripremljen materijal za izradu priručnika za rad sa žrtvama porodičnog nasilja za tužioce, sudije, policiju, zdravstvene radnike/ce i socijalne radnike/ce.
- Sprovedeno istraživanje o nasilju nad ženama i uključeni podaci iz državnih institucija realizacijom projekta "*Uspostavljanje kvalitetnog sistema zaštite žena žrtava nasilja kroz efektivnu primjenu člana 220 KZCG*". Projekat je podrazumijevao sprovođenje monitoringa čl.220 tokom 2009/10 god. Štampanje i distribucija publikacije sa dobijenim informacijama planirani su za jul 2010. godine.
- Organizovana predavanja o nasilju u porodici i nenasilnoj komunikaciji za učenike/ce srednjih škola i štampan priručnik za učenike/ce i profesore/ice u sklopu projekta »*Tolerancijom i razumijevanjem u zaštiti svojih prava i prava drugih*«, u skladu sa Nacionalnim planom akcije za mlade za period 2009. god. Opšti cilj projekta je bio osnaživanje mladih za stvaranje sigurnog i podržavajućeg društva i porodice. Aktivnosti realizovane u okviru ovog projekta su:
  1. Tri jednodnevna seminar na temu "Škola bez nasilništva"
  2. Tri jednodnevna seminar na temu „Rodna ravnopravnost“

3. Izrada publikacije „Abeceda nenasilja” sa rezultatima programa i edukativnim sadržajem, namijenjenim mladima i njihovim vaspitačima/cama.

SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić
Realizovane aktivnosti:

Program obuke računarske pismenosti (osnovni i napredni nivo) SOS Nikšić je organizovao u periodu jul – decembar 2009.godine za žene pripadnice ranjivih grupa (izbjegla i raseljena lica, samohrane majke, RAE žene). SOS Nikšić, rješenjem Ministarstva prosvjete i nauke Crne Gore, od 2009.godine ima licencu organizatora obrazovanja odraslih pa su sertifikati koje su polaznice stekle formalno priznati na tržištu rada. Obuke je uspješno završilo 10 žena pripadnica navedenih grupa, a od toga je 5 žena ili 50% bilo pripadnica RAE manjinske grupe žena.

Organizovan je svakodnevni rad dežurne telefonske linije za pružanje pomoći ženama i djeci žrtvama nasilja. Telefonsko dežurstvo je do januara 2009. organizovano u periodu 09h – 21h, a nakon toga je unaprijeđeno uvođenjem dežurne telefonske linije koja je korisnicama dostupna 24 sata. U 2008. pomoć putem dežurne telefonske linije pružena za 49 osoba (punoljetnih žena 46, 3 djece), a u 2009. za njih 91 (punoljetnih žena 85, djece 6).

U periodu januar – decembar 2009. u okviru SOS Nikšić je otvoren i funkcionisao Centar za zbrinjavanje žena i djece u okviru kojeg je besplatan smještaj i hrana obezbijedena za 88 lica (36 žena i 52 djece).

Za žene i djecu žrtve nasilja koji su pomoć tražili putem dežurne telefonske linije i bili smješteni u Centru za zbrinjavanje žena i djece, pored emocionalne podrške, smještaja i hrane, je bila obezbijedena besplatna psihološka pomoć, pravna pomoć i zastupanje na sudu, kao i zastupanje žena u institucijama sistema.

U periodu septembar – oktobar 2009. organizovana je kampanja “Ne skrivaj pogled prijavi nasilje”.

Kada su u pitanju programi za samohrane i neudate majke, realizovano je sledeće: programi obuke za osnove računarske pismenosti (osnovni i napredni nivo) i engleski jezik za žene pripadnice ranjivih grupa (izbjegla i raseljena lica, samohrane majke, RAE žene) Navedenu obuku je uspješno završilo 19 žena pripadnica navedenih grupa, a od toga je 6 žena ili 31,6% bilo iz grupe samohranih majki. U bazu podataka koju je SOS Nikšić uspostavio 2008.godine u okviru neformalne agencije za zapošljavanje do decembra 2009. godine su uključene 192 samohrane majke iz Nikšića. Programe obuka za motivaciju i razvoj karijere i preduzetničke treninge koji su organizovani u periodu izvještajnom periodu uspješno završilo 37 samohranih majki iz Nikšića. U periodu jun – oktobar 2009. obezbijedena su sredstva za pokretanje sopstvenog mini biznisa za 3 samohrane majke iz Nikšića.

U odnosu na pitanje zapošljavanja realizovani su sledeći programi: Obuka za zanimanje pomoćna frizerka i pomoćna konfektionarka RAE žene iz Nikšića po licenciranim programima Centra za stručno obrazovanje Crne Gore u periodu maj – oktobar 2008. godine koja je za rezultat imala 10 RAE žena koje su stekle sertifikate za zvanje pomoćna frizerka i pomoćna konfektionarka; Obuka za engleski jezik za žene pripadnice ranjivih grupa (izbjegla i raseljena lica, samohrane majke, RAE žene) u periodu jun – avgust 2009.godine. S obzirom da SOS Nikšić, rješenjem Ministarstva prosvjete i nauke Crne

Gore, od 2009.godine ima licencu organizatora obrazovanja odraslih sertifikati koje su polaznice stekle su formalno priznati na tržištu rada. Navedenu obuku je uspješno završilo 9 žena pripadnica navedenih grupa. U avgustu 2008. u okviru SOS Nikšić uspostavljena je neformalna Agencija za zapošljavanje žena pripadnica ranjivih grupa (žrtve nasilja, samohrane majke, izbjegla i raseljena lica, RAE žene, dugoročno nezaposlene žene) u okviru koje aktivno radimo na povezivanju nezaposlenih žena sa poslodavcima. Kroz Agenciju je uspostavljena baza podataka u koju je do kraja decembra 2009. uključeno više od 420 žena pripadnica navedenih kategorija. U izvještajnom periodu kroz neformalnu Agenciju je zaposlenje obezbijeđeno za 21 ženu. Organizovani su treninzi za motivaciju i razvoj karijere i preduzetnički treninzi za 113 žena pripadnica navedenih ranjivih grupa. Kroz preduzetničke treninge sopstvenu biznis ideju je razvila 21 žena pripadnica ranjivih grupa.

Pružena je pomoć ženama pripadnicama REA manjine koje su stekle sertifikate za zvanje pomoćna frizerka i pomoćna konfektionarka da registruju žensku zanatsku zadrugu "Rukatnice". U periodu februar – decembar 2009.godine pružena je pomoć u opremanju Zadruga, kao i njenom svakodnevnom funkcionisanju (promocija, lobiranje za obezbjeđivanje finansijskih olakšica, pomoć u vođenju finansija). U okviru Zadruga stalno su bile zaposlene 2 RAE žene, a njih 8 je imalo povremene honorarne angažmane. Takođe, obezbijeđena su sredstva za pokretanje mini biznisa za 6 žena, pripadnica ranjivih grupa iz Nikšića.

SOS Nikšić je u saradnji sa 3 ŽNVO iz Crne Gore (Ženska akcija, Crnogorski ženski lobi i Stela) u periodu april – jul 2009.godine realizovao medijsku kampanju pod sloganom "Parlament bez žena je Parlament sa greškom! 50% ni više ni manje!" za više žena u crnogorskom nacionalnom Parlamentu.

Predstavnica SOS Nikšić je bila u Radnoj grupi koju je formirala Opština Nikšić sa ciljem izrade Lokalnog akcionog plana za postizanje rodne ravnopravnosti. Aktivnost je realizovana u periodu septembar – decembar 2009.godine a rezultat je bio izrada nacrtu Lokalnog akcionog plana. SOS Nikšić je bio u timu koji je bio zadužen za oblast nasilje nad ženama u Nikšiću.

NVO Dom nade

Realizovane aktivnosti:

Glavni cilj projekta, koji je u potpunosti postignut, bio je otvaranje privremenog smještaja, gdje su neudate majke u sigurnom i podržavajućem okruženju, uz pružanje pomoći i podrške, ohrabrene i osnažene stekle mogućnost da zadrže svoje dijete, i prihvate svoje nove životne uloge - uloge majke. Prihvatilište je otvoreno 01.02.2009.godine. Od početka realizacije projekta u Prihvatilištu je boravilo 24 žene sa djecom, od kojih je 17 bilo maloljetno.

Tim Doma nade je uspješno odradio svaku pojedinačnu priču o povratku u primarnu porodicu maloljetnih majki, uz pomoć centra za socijalni rad, odnosno njihovih stručnih timova i vrlo pažljivo pristupio rješavanju problema i povratka u primarnu porodicu.

Aktivnosti koje volonterke pružaju korisnicama projekta, od prihvatanja u policiji, centrima, bolnicama, od rodbine, do izlaska iz bolnice sa bebom, sređivanja administracije (rodnih listova, državljanstava, matičnih brojeva, prikupljanja dokumentacije neophodne za primanje socijalne pomoći, radnih i zdravstvenih knjižica,

fotografisanja za pasoše i dr. dokumenta, lične karte, registrovanja u baze podataka za medicinske preglede, izbori ljekara za odrasle i pedijatra, odvođenje na redovne kontrole petnaestodnevne, mjesečne, zakazivanje raznih medicinskih snimanja za bebe, i mnogo drugih neophodnih stvari potrebnih za normalno funkcionisanje). Naglašavamo da je većinu aktivnosti koje se odnose na pribavljanje dokumentacije, potrebno obaviti van Podgorice, jer su žene sa raznih strana Crne Gore i šire, pa je neophodno otići do mjesta odakle je žena odnosno njena porodica. Takođe, kontakte sa porodicom, prijateljima i rodbinom, neophodno je obaviti lično, i poći do grada u kojem žive, nakon beskrajnih telefonskih kontakata sa ljudima koji su spremni da se uključe u povratak žene i djeteta u porodicu. Pribavljanje garderobe, nedostajuće hrane, sredstava za higijenu, lijekova i svega što je neophodno za optimalno funkcionisanje jednog ogromnog domaćinstva zahtjeva maksimalno ulaganje vremena, znanja, poznanstava, svih ljudi koji su uključeni u realizaciju projekta.

Ženska mreža SSCG

Realizovane aktivnosti:

- Učešće u javnoj raspravi o novom Zakonu o radu koje je rezultiralo usvajanjem predloženih promjena u dijelu trajanja porodiljskog odsustva. Takođe, Ženska mreža je, u saradnji sa drugim partnerima organizovala kampanju i pokrenula inicijativu za izmjenu člana 111. važećeg Zakona o radu, sa ciljem da se izvrše promjene istog u korist drugog roditelja (oca).
- Ženska mreža SSCG je u decembru 2009. god. pokrenula inicijativu prema Socijalnom savjetu i Ministarstvu rada i socijalnog staranja za donošenje Zakona protiv zlostavljanja na radnom mjestu. Takođe se, kod Ministarstva rada i socijalnog staranja insistiralo na ratifikaciji Konvencije o materinstvu 8183.
- Učešće u Projektu, koji je finansirao MOR, na temu suzbijanja Sive ekonomije u Crnoj Gori. Kao neke od mjera i aktivnosti usmjerenih na zaštitu zaposlenih u sivoj ekonomiji predloženo je sindikalno organizovanje takvih radnika/ca kako bi se uveli/e u legalne tokove ekonomije, kao i formiranje zadruga i zadrugarstvo kao jedan od načina regularnog zapošljavanja radnika/ca.
- Organizovanje besplatnih pregleda za zaposlene žene od strane Sekcija, koje su u većini slučajeva finansirali poslodavci. Ženska mreža, kao i veći broj Granskih sindikata inicirali su uvođenje u Kolektivne ugovore norme koja bi definisala pravo žena na besplatne ginekološke, preglede dojki i aksila jednom godišnje, u cilju poboljšanja zdravstvenog stanja zaposlenih žena.

IV Preporuke za unaprjeđenje rodne ravnopravnosti

Za kvalitetniji rad na realizaciji Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u domenu svih osam oblasti koje tretira ovaj dokumenat neophodno je i dalje raditi na realizaciji planiranih programa u narednom periodu, do 2012. godine. Prije svega, neophodno je u okviru budžetskih sredstava svih nosioca aktivnosti obezbijediti sredstva za realizaciju predviđenih mjera.

U svim oblastima treba nastaviti preventivne aktivnosti u cilju postizanja rodne ravnopravnosti, nastaviti sa edukativnim aktivnostima i senzibilizacijom svih relevantnih aktera, raditi na unaprjeđenju svijesti javnosti o problematici rodne ravnopravnosti, donošenju novih zakonskih rješenja i efikasnijem sprovođenju postojećih, nastaviti rad na uvođenju rodne perspektive u sve politike i programe koje donosi Vlada Crne Gore. Neophodno je nastaviti aktivnosti na daljem jačanju i osnaživanju mehanizama za rodnu ravnopravnost, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Takođe je neophodno raditi sa osjetljivim grupama žena: starijim ženama, ženama sa sela, ženama sa invaliditetom, domaćicama, samohranim majkama, Romkinjama.